

19. Сербенко Н. Єврорегіон як інструмент транскордонної співпраці (на прикладі функціонування Карпатського єврорегіону) // Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально-економічний та гуманітарний виміри: матер. міжнар. наук.-практ. конф. // Упор. Р. Вовк, О. Кучик (14 квітня 2016 року, м. Львів). – Львів, 2016. – С.82-84.
20. Стрижакова А.Ю. Аналіз розвитку міського самоврядування в умовах регіоналізації // Реалізація Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: матеріали конференції 28 берез. 2014 р., м.Дніпропетровськ / ред.кол. О.Ю.Бобровська (голов. ред.) [та ін.]. – Д.: ДРІДУ НАДУ, 2014. – С.115-118.
21. Транскордонне співробітництво України в контексті євроінтеграції: монографія / Н. А. Мікула, В. В. Засадко. – К.: НІСД, 2014. – 316 с.

В.Приходько

ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ПІВНІЧНОЄВРОПЕЙСЬКА ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУКТУР ЄВРОРЕГІОНАЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ

Визначальним чинником суспільно-політичних перетворень у державі став стратегічний курс на інтеграцію до Європейського Союзу, в імплементації якого на регіональному рівні важливу роль відіграє транскордонне співробітництво (надалі – ТКС), важливий і своєрідний “місток”, для ефективного включення України до об’єднаної Європи.

Розширення Європейського Союзу у 2004–2016 рр. відкриває нові можливості для поглиблення транскордонного співробітництва українських регіонів. Останнє сьогодні спрямоване на вирішення багатьох проблем – соціальних, економічних, екологічних, а також на забезпечення конкурентоспроможності в європейському і світовому співтовариствах, особливо після того, як держава Україна стала членом СОТ (2008 р.) [1] та підписала 21 березня і 27 червня 2014 р. Угоду про асоціацію та всеосяжну зону вільної торгівлі з ЄС, ратифіковану всіма країнами – членами ЄС [2].

З метою гармонізації цілей сталого розвитку країн та впливу глобальних процесів Європейський Союз та Рада Європи рекомендують всім державам-членам визнати роль та ефективно використовувати потенціал регіонів у вирішенні соціально-економічних проблем [3].

Політика регіоналізації спрямовується на розширення повноважень регіонів, надання їм необхідних механізмів, засобів стимулювання економічного розвитку та партнерства з іншими територіями, прискорену адаптацію до нових соціально-економічних умов, що сформувалися внаслідок глобалізації та глокалізації. Міжнародна співпраця позитивно впливає на розвиток транскордонних та прикордонних регіонів, які беруть у ній участь, створює умови для прискореного зростання добробуту населення, орієнтує політику партнерських держав на усунення диспропорцій рівня життя між більш розвиненими та депресивними і периферійними регіонами.

За визначенням основними засобами реалізації такої політики і стратегій виступають міжнародні, національні (державні) та регіональні програми розвитку транскордонного співробітництва та їх фінансове забезпечення, у тому числі за участю міжнародних фінансових структур.

Наразі в Україні ухвалені і діють державні Програма транскордонного співробітництва та Стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року, які містять розуміння необхідності поєднання процесів транскордонного співробітництва, яке є специфічною сферою зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності на регіональному рівні із загальними принципами політики регіонального розвитку. Зокрема це імперативи законодавчого забезпечення прав і повноважень суб'єктів регіональної політики і транскордонного співробітництва; поєднання державних, регіональних та місцевих інтересів; пріоритетів загальнонаціональних та регіональних інтересів, інноваційного, ресурсно-екологічного підходу; об'єктивності та збалансованості критеріїв соціальної справедливості й загальнодержавної ефективності; партнерства між органами влади різних рівнів у процесі регіональної політики і транскордонного співробітництва [4].

Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом спричинила необхідність більш чіткої структуризації засад транскордонного співробітництва з урахуванням специфічних особливостей нормативно-правової бази ЄС. Тому в Державній стратегії регіонального розвитку передбачено, що сучасна регіональна політика (в тому числі транскордонне співробітництво як важлива складова регіонального розвитку) базується на принципах, які ефективно використовуються в країнах ЄС (програмування, концентрації, синхронізації дій, поляризованого розвитку, додатковості, субсидіарності, збалансованого розвитку, партнерства та єдності дій) [5].

Пріоритетною та найбільш масштабною формою активізації процесів транскордонного співробітництва українських регіонів зали-

шається використання інституційного потенціалу єврорегіонів. У Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях України – самобутнього центральноєвропейського регіону серед відрогів Карпатського хребта, більш ніж тисячолітня писемна історія, значний людський та природно-ресурсний потенціал, вигідне географічне і транзитне розташування. В історичній пам'яті покоління жителів – досвід проживання в складі трьох супердержав, чотирьох монархій, трьох диктатур та двох парламентських республік, створення чотирьох власних державних і квазідержавних утворень.

Менталітету населення притаманні міжнаціональна толерантність, орієнтація на європейські та релігійні цінності, непатерналізм і підприємливість, конструктивний конформізм та висока життєздатність. Характерні для активного населення та молоді висока мобільність і трудова міграція, компактність території та близькість кордонів дозволяють доволі успішно компенсувати малоземелля, аграрний уклад життя та невисокий рівень урбанізації. Захист рідної мови, релігії і природних багатств Карпат, просвітництво та отримання освіти в усі часи було громадянськими *idea-fix*.

Починаючи з 1991 року цей єдиний регіон європейського континенту, де проходять кордони чотирьох європейських країн-членів ЄС та Вишеградської четвірки з Україною, позиціонувався як *tet-de-point* європейської інтеграції і транскордонної співпраці України, увійшов до числа фундаторів Карпатського єврорегіону у складі прикордонних територій Румунії, Словаччини, Угорщини та України і реалізує численні програми Східного партнерства ЄС.

За роки становлення та розвитку в Україні та суміжних країнах ЄС ринкової економіки та внаслідок активного залучення до світового та європейського індустріального аутсорсингу та інвестування транснаціональних корпорацій тут склалися позитивні передумови для діяльності зон високої інвестиційної активності та кластерів у таких галузях, як лісове господарство, туризм та рекреація, легка та переробна промисловість, транспорт і логістика, автомобілебудування та приладобудування, освіта і наука. У всіх вищевказаних складових територіально-виробничого комплексу регіону вбачаються потенційні можливості та практичні напрацювання для функціонування системи регіонального трансферу знань і технологій.

Водночас порівняльний аналіз тенденцій розвитку прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії, Угорщини та України після 1991 р. засвідчує, що економіка гірського та прикордонного регіону не може власними силами, без дієвої регіональної та інвестиційної політики держави та реалізації програм міжнародної співпраці усувати чинники депресивності і периферійності, забезпечувати зайнятість на-

селення, протистояти викликам тіньової економіки, природним та техногенним ризикам [6].

У цілому на сучасному етапі в розвитку Карпатського єврорегіону після розширення Євросоюзу та укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС настав момент перезавантаження, коли від переважно політико-декларативного та культуртрегерського варіанту єврорегіонального співробітництва необхідно прискорено переходити до реалізації на його платформі конкретних проектів у галузі сталого розвитку і відкритості економік та соціуму транскордонних регіонів, спільного досягнення вищих параметрів якості життя.

Цьому можуть посприяти і такі позитивні макрополітичні явища останніх років, як, зокрема, динамічна ратифікація суміжними країнами ЄС та Вишеградської групи Угоди про асоціацію, наміри щодо активізації їх співпраці з Україною в таких нових форматах, як взаємодія міністерств закордонних справ та інших відомств, співпраця в енергетиці (Словаччина-Україна), у реформуванні економіки (Угорщина-Україна), в сприянні децентралізації та публічним фінансам (Польща-Україна), розвитку громадянського суспільства (Чехія-Україна) [7, 8].

Позитивними для посилення державної підтримки транскордонного співробітництва є наміри керівництва парламенту України активізувати, за скандинавським прикладом, міжпарламентську співпрацю з партнерськими країнами Карпатського регіону у формі міжпарламентської асамблеї та обговорити можливість створення спільної інфраструктури Карпатського єврорегіону (за взірцем єврорегіону «Альпійський простір») [9].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В основу наукових розвідок, що провадяться вітчизняними та зарубіжними дослідниками, покладено сучасні методологічні засади дослідження сутності транскордонних процесів як поєднання інтересів їх та залучення суб'єктів до світових процесів глобалізації та глокалізації, що витікають із розуміння та врахування:

- основних світових тенденцій розширення та поглиблення глобалізації та глокалізації;
- основних законів розвитку кордонів та транскордонних потоків, як їх, так і їх визначальних сторін – відкритості й безпеки, суперечливої єдності;
- основних функцій ТКС у системі міжнародних відносин, таких, як практична (вирішення конкретних проблем прикордонних територій), комунікаційна (у випадку відносин Схід-Захід налагодження цивілізаційного діалогу) та функція попередження конфліктів;

- визначальних факторів розвитку ТКС у вигляді політичної волі учасників, ефективності процесу управління та рівня наукового забезпечення;
- застосування таких інструментів аналізу та управління ТКС, як системне моделювання та моніторинг [10].

Українськими вченими З.С. Варналієм, В.В. Гобликом, І.Є. Журбою, В.О.Кравченком, Є.Б.Кіш, Ю.В. Макогоном, Н.А. Мікулою, С.І. Мітряєвою, О.С. Передрієм, С.В. П'ясецькою, Л.А. Яремко та іншими транскордонне співробітництво розглядається у двох площинах – як інструмент сталого розвитку прикордонних територій та як чинник реалізації євроінтеграційних прагнень і зовнішньоекономічних інтересів.

Останніми роками вченими «ужгородської» та «львівської» шкіл транскордонних досліджень на чолі з С.І. Устичем та В.С. Кравцівим разом із партнерами, представниками польської, словацької, угорської і російської когорти дослідників ТСК В. Гудаком, Й. Оленські, В. Симчєрою, І.Шулі-Закарєм та іншими, здійснено всеосяжний порівняльний аналіз конкурентоспроможності прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми міжнародного економічного та соціально-культурного співробітництва на платформі транскордонної співпраці [6, 11]. Ними зокрема визначено, що соціально-економічним системам прикордонних регіонів України та зарубіжних країн, які реалізують програми транскордонного та єврорегіонального співробітництва, притаманні багатовимірні асиметрії місцевих економік по обидва боки кордонів, які розміщені в площинах соціальних, технологічних і економічних потенціалів; інформаційних ресурсів; людського і соціального капіталу; інституційних правил, законів і процедур.

З одного боку, ці асиметрії та відмінності потенціалів можуть позитивно вплинути на розвиток економічного співробітництва між підприємствами, некомерційними організаціями, національними та регіональними економіками, генеруючи ефект взаємодоповнюваності економік. Відомо, що асиметрії потенціалів, ресурсів, капіталів і правил в економіці необхідні для створення ефекту порівняльної вартості економічної і соціальної діяльності і для генерації ефекту синергії економічного співробітництва і взаємовигідного співробітництва для всіх сторін.

Водночас ці ж соціальні, технологічні та економічні асиметрії можуть також мати і мають негативний вплив на економічне співробітництво і розвиток. Як наслідок, в умовах країн Центральної та Східної Європи не справджуються сподівання, закладені в теоретичних обґрунтуваннях співпраці єврорегіонів та не досягаються передбачувані на початку їх здійснення економічні, політичні та соціокультурні ефекти.

З метою оптимізації системи транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України, які входять до

складу Карпатського єврорегіону, Інститутом транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна) разом з партнерами – Інститутом світової економіки та міжнародних відносин НАН України (м. Київ, Україна), Інститутом суспільних наук Словацької академії наук (м. Кошице, Словацька Республіка) проведено аналіз проектів економічного спрямування, які здійснювалися на територіях єврорегіональної співпраці. У ході дослідження застосовувалася методологія індексації та моніторингу транскордонного співробітництва, розроблена під егідою Баренцового Секретаріату (Норвегія) за участю статистичних інституцій Польщі та Асоціації польських громад єврорегіону «Балтика» [12, с. 5-6].

Вищевказані дослідження є реалізацією діяльності міжнародної дослідницької групи у складі провідних науковців, дипломатів та представників ділових кіл США та країн Європи в рамках програм Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород, Україна), яка протягом останнього десятиріччя з позицій системного моделювання здійснює аналіз проблем та досвіду транскордонного співробітництва України на східному кордоні ЄС і пропонує владним структурам та громадськості політичні рекомендації з його вдосконалення. Починаючи з 2005 р. в рамках програми «Аналіз та управління сучасними транскордонними процесами» були реалізовані проекти «Сучасний світ та кордони», «Як зробити новий східний кордон Європейського Союзу більш відкритим та безпечним» і «Транскордонне співробітництво як фактор регіональної безпеки».

У співпраці з такими авторитетними європейськими та американськими дослідницькими й політико-консультативними установами, як Баренцовий інститут та Баренцовий Секретаріат (Норвегія), Міжнародний центр демократичних перетворень (Угорщина), Інститут стабільності і розвитку (Чеська Республіка), Інститут Джефферсона (США), Інститут транскордонного співробітництва виступив ініціатором розробки методології індексування та моніторингу транскордонних процесів у новітній Європі, а у процесі виконання проекту «Кордони для людей» (Оптимізація управління транскордонним співробітництвом сусідніх регіонів Румунії, Словаччини, Угорщини та України) було розширено міжнародну команду за рахунок залучення високопрофесійних експертів із Угорщини, Словаччини, Румунії й України з числа науковців академій наук й викладачів ВНЗ, юристів, дипломатів, керівників наукових центрів і неурядових організацій.

Розроблену у ході реалізації проекту Концепцію оптимізації транскордонного співробітництва сусідніх регіонів Угорщини, Словаччини, Румунії та України та методологію його індексації та моніторингу було презентовано на європейських форумах у жовтні 2010 р. в Ужгороді та Кошице (Словаччина) за участю віце-президента Європейської Комісії,

в листопаді 2011 року в Калінінграді (Російська Федерація) – Ельблагі (Республіка Польща), у вересні 2012 р. на міжнародній науково-практичній конференції в м. Стара Лесна (Словацька Республіка). Відзначимо, що напрацьовані в ході реалізації проекту політичні рекомендації, зокрема в частині раціонального використання фінансових, інформаційних та людських ресурсів у процесі транскордонної співпраці вже пройшли належну практичну апробацію, зокрема в 2010-2011 рр. у рамках проекту «Індекс ТКС – інформування зацікавлених сторін» під егідою Міністерства закордонних справ Норвегії, а конкретні рекомендації з оптимізації системи транскордонного співробітництва щодо шляхів пом'якшення та скасування візового режиму для українських громадян (адже Україна першою зробила такий гуманний крок для жителів ЄС ще у 2005 р.) були надані відповідним структурам Європейського Союзу та Єврокомісії, урядам країн Карпатського євро регіону, а також очільникам транскордонних регіонів [13].

Пошук інноваційних шляхів активізації транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні привів норвезьких, словацьких та українських експертів до поглибленого аналізу напрацьовань Норвегії та інших північноєвропейських країн у дво- та багатосторонній транскордонній співпраці, які тривалий час послідовно реалізуються інституціями Баренцовой Євро-Арктичної та Регіональної Ради у форматі Баренцового Співробітництва [14].

У Деклараціях Європейських форумів транскордонного співробітництва 2012 р. (м. Кишинів, Молдова) та 2013 р. (м. Йонесуу, Фінляндія) відзначалася доцільність використання позитивного досвіду країн Північної Європи у площині управління транскордонною співпрацею для активізації подібного партнерства у регіоні Карпат [15].

Як відзначалося у норвезькій дослідницькій спільноті, це не перше послідовне продовження системних спроб перенести знання і досвід регіональної співпраці в Північному регіоні в інші європейські регіони. Північний регіон залучений в регіональні ініціативи ЄС, передусім Північний вимір ЄС (Northern Dimension). Деякі з норвезьких регіональних ініціатив мають більш широку Північно-Балтійську систему координат.

Це робить норвезький інституційний досвід релевантним також і для регіональних об'єднань та для послідувочої субрегіональної співпраці в цих умовах. Не входячи до ЄС, а будучи членом ЄАВТ, Норвегія тим не менше врегулювала свій статус та позиціонування в спільному європейському економічному ринку та бере участь у роботі європейських інституцій з цих та інших питань [16].

Увага до практик ТКС Північного та Арктичного регіонів Європи також зросла в українському інформаційному і науковому просторі. Її

загострив аналіз актуальних питань глобальної та національної енергетичної безпеки, новий раунд змагання на різних рівнях за території та ресурси Півночі [17]. При аналізі регіоарктичного наукового доробку зазначимо, що найбільший науковий інтерес до дослідження проблем Півночі проявляють не тільки представники «арктичних країн», а також країн – «претендентів» на арктичні території. Зокрема йшлося про праці американських, канадських, китайських та скандинавських дослідників Джозефа Чініонг, Майка Венструп, Хізера Конлі, Скота Боргерсона, Майкл Баерса, Лі Чженьфу та ін. [18].

Виділення невирішених частин загальної проблеми

Сьогоднішні реалії транскордонного співробітництва в регіоні Карпат ускладнено відсутністю налагоджених належним чином комунікаційних зв'язків між різними сегментами ТКС та ефективної взаємодії між місцевими органами державної влади і представниками підприємницького та громадського середовищ, недостатньо глибоким порівняно з європейськими практиками розумінням урядовими органами суті та значення ТКС як багатообіцяючого напрямку європейської інтеграції української держави.

Гальмівну роль відіграє наявність суттєвих обмежень щодо використання адміністративних і фінансових важелів органів місцевого самоврядування в Україні, порівняно із сусідніми державами Європи, відсутність належного кадрового забезпечення, як на рівні працівників органів місцевого самоврядування, так і на рівні центральних і місцевих органів державної влади, недосконалість системи державної підтримки ТКС України.

Як наслідок, набули розвитку процеси організаційної фрагментації такої міжнародної структури транскордонної співпраці, як Карпатський єврорегіон, що від початку створювався як інтегральна мережа, впали престиж та привабливість його програм співробітництва, знизився рівень позитивного сприйняття у громадській opinio. Його нинішня діяльність недостатньо враховує інноваційні форми і методи управління транскордонним співробітництвом, характеризується низькою макрополітичною підтримкою центральних урядових інституцій країн-учасниць, не задовольняє територіальні громади прикордоння, які в пошуках більш ефективних інструментів міжнародної співпраці переорієнтовуються на інші європейські структури транскордонної співпраці, зокрема на відгалуження Європейського угруповання територіальної співпраці [19]. Жодного разу з часу підписання Дебреценської декларації 1993 року не зустрічалися для розгляду питань узгодження багатосторонньої та національної підтримки Карпатського єврорегіону міністри закордонних справ (члени урядів) країн-учасниць [20].

У той же час європейська, в тому числі словацька та українська, угорська політична та експертна спільнота, представники неурядових організацій ведуть мову про доцільність інновації державних політик розвитку транскордонного співробітництва. Одним з основних об'єктів її є сприяння формуванню європейських регіонів і галузевих транскордонних кластерів як організаційної та економічної платформи транскордонного співробітництва, забезпечення їх нормативною і методичною базою та розробка міжнародних стратегій просторового розвитку регіону у вигляді Стратегії українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020, Стратегії Карпатського єврорегіону 2020 і на подальшу перспективу, Концепції становлення і розвитку інноваційного університету-регіонального інтегратора, Практичних рекомендацій вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні [21, 22, 23, 24].

Як тут не згадати про Анне-Маріє Слотер, яка у своєму «Новому світовому порядку» відзначала, що «у взаємозалежному світі суверенітет найкраще зберігається через участь у транснаціональних мережах – це феномен трансурядовості». В європейському контексті трансурядовість пов'язана з низкою інституційних процесів, таких, як ефективність і відкритість європейських і трансатлантичних та інших міжнародних інституцій для відповіді на спільні безпекові та економічні виклики, актуальні для розширеної Європи. Дедалі більш важливу роль відіграє ЄС, розвиваючи інструменти політики сусідства та проваджуючи «нормативну» зовнішню політику. Він представляє ініціативи з трансформації і працює на користь т. зв. позитивного «розпорошення» суверенітету та глокалізації проблем [25].

Водночас принциповим є те, що генеральна мета транскордонного співробітництва полягає не в забезпеченні автономного – з елементами автаркії, розвитку прикордонних регіонів, що само по собі неможливе, а у його головній спрямованості на зміцнення держав – сусідів у цілому через гармонізований комплексний розвиток регіонів та поглиблення їх участі в міжнародних інтеграційних процесах. Транскордонне співробітництво не може здійснюватися поза рамками реально існуючого правового і конституційного поля співпрацюючих держав-сусідів. Реалізація конкретних регіональних інтересів у процесі транскордонної взаємодії жодним чином не повинна суперечити основним загальнодержавним інтересам. А регіони, як основні суб'єкти транскордонних відносин, правочинні лише винятково в рамках делегованих їм компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені згідно з міжнарод-

но-договірними домовленостями, чинним законодавством і рішеннями державних центрів [26].

Традиціоналістські, «безконфліктні» узагальнення процесів ТКС, які за інерцією з`являються на світ, не можуть приховати існування суперечливого, здебільшого негативного впливу політичного чинника, який часто-густо призводить до стагнації, імітації або повного заморожування діяльності інституцій єврорегіональної співпраці. Їх використання різними політичними силами країн – сусідів для реалізації «гібридних» завдань зовнішньої та внутрішньої політики порушує паритетність і руйнує довіру у транскордонних відносинах. Так, після початку фактичного незалежного існування Словацької Республіки 1 січня 1993 р. словацьке політичне керівництво, виходячи з пріоритетів зміцнення інституцій та механізмів функціонування новоутвореної держави та завдань консолідації політичної нації, тимчасово дистанціювалося від розбудови системи транскордонних стосунків з Україною, що призвело у 1994-1998 рр. до фактичного призупинення участі східно-словацьких регіонів у Карпатському євро регіоні.

Такого роду кризи та їх рецидиви мали і мають місце в словацько-угорських, польсько-українських відносинах, і загалом були подолані, у т.ч. завдяки допомозі Європейського Союзу, діалогу на платформі Вишеградської групи «+».

Транскордонна безпека в її політико-правовому, соціально-економічному та гуманітарному вимірах, диспропорції у реалізації політики транскордонного співробітництва та регіонального розвитку, нинішні протиріччя між парадигмою розбудови національної держави, політичної нації та парадигмою європейської інтеграції в угорсько-українських та польсько-українських відносинах, вплив на ТКС явищ, породжених «шотландським», «бельгійським», «тріанонським», «каталонським», «північно-італійським», «речпосполитенським» та іншими синдромами стали предметом аналізу дослідницьких груп Національного інституту стратегічних досліджень та Інституту світової політики (м. Київ), національних університетів регіону Українських Карпат, аналітиків Інституту транскордонного співробітництва (м. Ужгород) [27, 28, 29, 30].

Зокрема до актуальних викликів та ризиків транскордонній безпеці дослідниками віднесено асиметрію потенціалів прикордонних регіонів Українських Карпат та межуючих країн – членів ЄС, параметрів якості життя населення та сталого розвитку території, зношеність регіональної транспортної інфраструктури. Культивована частиною державних інституцій України т. м. «активна бездіяльність» призвела до відсутності ефективних національних програм у галузі підприємництва, зайнятості та української освіти і культури для громадян угорської національної меншини.

Недостатня промоція позитивних структурних змін у регіоні, його невикористано масштабне поєднання в інформаційному просторі з негативними явищами сепаратизму, тіншової економіки і контрабанди, у сфері ведення лісового господарства та лісозаготівель призвели до розмивання усталеного європейського іміджу, загрожує зниженням його інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Зупинено фактичне застосування Законів України про СЕЗ «Закарпаття» та СЕЗ «Яворів» (2002 р.), про території пріоритетного розвитку (1998 р.), відсутня належна державна підтримка та увага до діяльності української частини Карпатського євро регіону.

Учасниками досліджень підкреслювалась необхідність термінового напрацювання нового пакету нормативно – правових актів та заходів державної регіональної політики для Карпатського регіону, що витікали б із загальних засад оновлюваного інвестиційного законодавства, децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, освітньої реформи, враховували б особливості альпійського гірського господарювання, необхідність забезпечення еколого-сталого розвитку.

Вкрай необхідна гармонізація вже досягнутого широкого забезпечення прав і свобод національних громад регіону, що компактно проживають на кордонах із праматірними державами, із актуальними завданнями розбудови сучасної й ефективної української держави та інтенсифікації формування української політичної нації [31].

Мета дослідження полягає в тому, щоб проаналізувати інституційний потенціал глокалізації, визначити актуальні проблеми та виклики транскордонного співробітництва і на основі порівняльного аналізу досвіду функціонування структур євро регіональної співпраці у Північній і Центрально-Східній Європі. окреслити шляхи його використання в процесах інтенсифікації транскордонного співробітництва в регіоні Карпат.

Виходячи із завдань пошуку шляхів імплементації інноваційних механізмів транскордонної співпраці Словаччини та України в регіоні Карпат, формування нової системної якості реалізації наявного потенціалу в основу формулювання практичних рекомендацій покладено аналіз таких основних параметрів системної моделі ТКС, як походження (генеалогія), визначальні фактори середовища, сутнісні риси і форми розвитку, головні цілі та зворотний зв'язок.

Словацькими, українським та норвезькими дослідниками відзначалося, і це важливо для наших цілей, що регіональна транскордонна співпраця не має на меті змінювати пріоритети державної політики, проте змінювати ставлення до кордонів і прикордонних регіонів. Важливо наголосити на відмінності між національними пріоритетами і глобальними викликами. Глобалізація несе виклики національним державам, а

інтернаціоналізація зміцнює їх. Добросусідські транскордонні відносини зміцнюють здатність національної держави до успішного врядування. Практичний і функціональний виміри транскордонної співпраці є важливими не лише як інструмент, але й як ціль. Порівняно з багатьма іншими європейськими регіонами, Баренцове транскордонне співробітництво можна вважати особливо успішним в його заходах зі сприяння співпраці завдяки конкретним проектам, орієнтованим на прагматизм, раціоналізм і функціональність. Щодо європейської регіональної політики загалом, то субрегіональні зусилля в Північній Європі та Арктиці можуть послужити загальним уроком для субрегіональних ініціатив деінде, зокрема також і для країн Вишеградської групи та України.

1. Наукові результати дослідження діяльності інститутів Баренцового співробітництва та шляхи їх імплементації у транскордонному співробітництві в регіоні Карпат

Результати проведеного порівняльного аналізу транскордонного співробітництва у регіонах Північної Європи та Карпат відображені в нижченаведеній таблиці 1.

2. «Драйвери», «інтригани» і «погані хлопці» транскордонної співпраці

2.1. Міжнародна асоціація «Карпатський єврорегіон»

Помітною подією транскордонної співпраці нового, постсоціалістичного типу у Карпатському регіоні 1991-1992 р. стала спільна ініціатива по створенню на початку 1993 р. першого в Центральній-Східній Європі за участі України транскордонного міжрегіонального об'єднання – Міжнародної асоціації “Карпатський єврорегіон,» підтримана міністерствами закордонних справ країн та Радою ЄС [32].

Міжнародну асоціацію «Карпатський єврорегіон» створено 14 лютого 1993 р. підписанням у м. Дебрецені (Угорщина) міністрами закордонних справ України, Польщі та Угорщини Декларації про співробітництво населення, яке проживає в Карпатському регіоні. Документ зафіксував підтримку урядами цих країн бажання органів самоврядування і місцевої адміністрації в регіоні Карпатських гір і річки Тиса створити «Карпатський єврорегіон» як структуру для довгострокового співробітництва між його учасниками. До його складу ввійшли прикордонні адміністративні одиниці п'яти держав – Польщі, Словаччини, Угорщини, України та Румунії.

Таблиця 1. Інституційний потенціал глокалізації (на матеріалах Баренцовой Євро-Арктичної Ради та Карпатського регіону)

Функціональні складові інституційної спроможності	Інституційні форми і практики транскордонного співробітництва (ТКС)
	<p>Баренцовий Євро-Арктичний регіон</p> <p>5,9 млн.</p> <p>1756 тис. кв. км.</p> <p>Якість життя та сталій розвиток. Міжнародна економічна та безпекова інтеграція. Громадянський, легіслативний та політико-інституційний. Територіальний, демографічний, ментальний</p>
Населення	16 млн. (в т.ч. члени Карпатського сврорегіону - 14,2 млн.)
Територія транскордонного співробітництва	160 тис. кв. км (в т.ч. члени Карпатського сврорегіону - 148 тис. кв. км)
Сектори асиметрій економічного та соціально-культурного потенціалів	Якість життя та сталій розвиток. Легіслативний. Інвестиційний та інфраструктурний. Процес фрагментації сврорегіонального співробітництва
Симетричні сектори економічного та соціально-культурного потенціалів	Європейська ідентичність, історична спорідненість та сучасна інтегрованість. Розділені кордонами населені пункти та анклавні компактні громади. Явища проживання національних громад. Явища периферійності, депресивності, маргінальності та необхідності їх подолання
Розвиток системи консульських установ	Мережевий. 20 консульських установ
Забезпечення свободи пересування з-та до регіонів країн, що не є членами ЄС-ЄАВТ	Малій прикордонний рух (на відстані 30 – 50 км від кордонів). Закарпатська область – унікальна область Європи, регіон чотирьох кордонів України з країнами ЄС. Компактне проживання національних меншин обабіч кордонів

Стан прикордонної інфраструктури	9 прикордонних переходів	47 прикордонних переходів
Кількість осіб, що перетнули кордон: країни Шенгенської зони / інші країни регіону	0,08 / 0,32 млн. У тому числі: Норвегія, Фінляндія / РФ	3,4 / 13,4 млн. У тому числі: Словаччина-Україна – 0,4 / 0,76 млн. Польща – Україна – 1,16 / 9,52 млн. Угорщина – Україна – 1,10 / 2,4 млн. Румунія – Україна – 0,77 / 0,69 млн.
Інститути членства: на національному рівні	6 держав та 1 союз держав (Європейський Союз)	Відсутній
Інститути членства: на регіональному рівні	13 регіонів чотирьох країн	19 регіонів, у т.ч. у складі Карпатського єврорегіону (надалі – КЄ) – 17 регіонів 5 держав, у складі ЄУТС «Тиса» – 6 адміністративно-територіальних одиниць 4 держав
Інститути спостерігачів: на національному рівні	10 країн	Відсутній
Інститути спостерігачів: на регіональному рівні	1 регіон	Відсутній
Міждержавна співпраця в галузі ТКС, координація та узгодження пріоритетів міждержавного та міжрегіонального співробітництва (леґіслативна складова)	Кіркенеська декларація країн Північної Європи 1993р. Угоди про співпрацю, програми діяльності та Плани дій на строк головування, Цільові Програми співпраці членських регіонів	Дебреценська декларація міністрів закордонних справ 1993 р., Карпатська конвенція 2003 р. Угоди та Статуту Карпатського єврорегіону та Асоціації ЄУТС «Тиса». Близько 130 двосторонніх угод про співпрацю між територіальними одиницями та юридичними особами

<p>Міждержавна співпраця в галузі ТКС, координація та узгодження пріоритетів міждержавного та міжрегіонального співробітництва (інституційна складова)</p>	<p>Резолюція Європарламенту та Висновки Ради ЄС щодо арктичної стратегії ЄС від 12.03. та 12.05.2014 р. Арктична рада. Північна Рада та Рада міністрів Півночі (Нордена). Рада держав і Конгрес субрегіонів Балтійського моря. Програма співробітництва Європейського Союзу «Північний вимір». Створення Баренцова Євро-Арктичного транспортного регіону</p>	<p>Карпатський регіон не розглядається ЄС та урядами держав як цілісна система багатосторонньої транскордонної співпраці. Діють двосторонні міжурядові комісії з питань прикордонного співробітництва та 5 різновидів еврорегіональних структур міжнародної територіальної співпраці. Набуто членство КЄ в Європейській асоціації еврорегіонів</p>
<p>Реалізація ініціатив міжнародних та національних інституцій щодо комплексного регіонального розвитку та його пріоритетів</p>	<p>Адресна програма ІЄПС «Коларктик». Арктичний інструмент підтримки проектів (PSI). Північна фінансова корпорація прикордонного середовища (NEFCO). Програма спостереження за екологією Арктики (АМАРА). Особливі умови оподаткування та кредитування для фізичних та юридичних осіб Баренцового регіону Норвегії</p>	<p>Програми прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства. Стратегія ЄС для Дунайського регіону. Дунайська транснаціональна програма. Програма «Горизонт-2020». Програми Норвезького фінансового механізму. Відсутність окремої операційної програми ЄС та бюджетних програм підтримки</p>
<p>Забезпечення безпеки та наступності шляхом створення постійного професійного виконавчо-розпорядчого органу</p>	<p>Міжнародний та Норвезький Секретаріати, які забезпечують роботу Баренцової Євро-Арктичної ради, Баренцовой Регіональної ради та співробітництво регіонів Норвегії та Російської Федерації</p>	<p>Національні частини, проектні офіси та Міжнародний секретаріат Карпатського еврорегіону. Діють також Рада ЄОУТС «Тиса», Ради еврорегіонів Східних Субрегіонів, Асоціація органів територіального самоврядування Львівської та Івано-Франківської областей України «Єврорегіон-Карпати»</p>
<p>Наявність операційних програм діяльності та розвитку інституцій і власних проектів фінансової підтримки пріоритетів розвитку регіонів</p>	<p>Обов'язковий дворічний «Баренцовий план дій» на строк головування. За роки існування Норвезьким Баренцовим Секретаріатом реалізовано 3500 власних грантових проектів</p>	<p>Стратегія Карпатського еврорегіону -2020 розроблена і в 2015 р. передана на ратифікацію членським регіонам. Система власних грантових програм не функціонує</p>

<p>Інституційне забезпечення міждержавного та міжрегіонального співробітництва у сферах розвитку ТКС (природне середовище і екологія, економічна кооперація, транспорт і логістика, освіта, туризм і рекреація, соціальна інфраструктура, гуманітарні контакти)</p>	<p>Здійснюється діяльність 15 проблемно-цільових змішаних робочих груп за участю інших структур міжнародної регіональної співпраці</p>	<p>Передбачена діяльність 5 постійних галузевих комітетів, Асоціації торгових палат, музеїв та університетів Карпатського єврорегіону</p>
<p>Фінансування з державного та регіонального бюджетів</p>	<p>Здійснюється цільове фінансування з державного та регіональних бюджетів, програм ЄС</p>	<p>Відсутнє. Фрагментовані структури ТКС фінансуються на засадах державно-приватного партнерства та за підтримки національних частин КЄ і ЄОУТС</p>
<p>Економіко-орієнтовані проекти та транскордонні кластери, розвиток людського капіталу</p>	<p>Реалізуються міжрегіональні кластерні проекти у галузях транспорту, логістики, перевалки вантажів, мультимодальних перевезень, торгових послуг і послуг полярної медицини, екології, збереження природних ареалів, культурного розвитку та забезпечення прав корінних народів європейської Півночі, гендерного розвитку, освіти та контактів молоді. Особливі умови оподаткування та кредитування для фізичних та юридичних осіб, стимулюючі сталий розвиток Баренцєвого регіону Норвегії</p>	<p>У ТКС субрегіонів Словаччини, України та Угорщини («Трьохкордоння») визріли передумови для створення туристично-рекреаційного, лісового, освітньо-наукового, приладобудівного та транспортно-логістичного кластерів. Створено Консорціум вищих навчальних закладів. Відсутність законодавчого забезпечення кластерного розвитку та спеціальних режимів стимулювання територій пріоритетного розвитку</p>

Наразі Карпатський єврорегіон є одним із найбільших на Європейському субконтиненті: його площа – 154 тис. км², кількість населення перевищує 16 млн. осіб [Таблиця 1].

Основними правовими актами, які регулюють функціонування Карпатського єврорегіону, є Угода і Статут. За цими документами асоціація «Карпатський єврорегіон» не є наднаціональним чи наддержавним об'єднанням, а основою для сприяння міжрегіональному транскордонному співробітництву. Згідно зі Статутом, метою Карпатського єврорегіону є організація та координація спільної діяльності, сприяння економічному, науковому, екологічному, культурному, спортивному та освітньому співробітництву, а також підтримка окремих проєктів щодо розвитку інфраструктури прикордонних регіонів, контактів і співробітництва міжнародних організацій [33].

Основне завдання єврорегіону полягає у підвищенні рівня життя населення його території, збереженні миру, сприянні добросусідським відносинам по обидві сторони кордонів, зменшенні ефекту ізоляції на кордонах, забезпеченні їх прозорості. На початку він мав власний бюджет, який включав кошти регіональних та місцевих органів влади, а також закордонних спонсорів, зокрема Фонду братів Рокфелерів, Інституту досліджень «Схід – Захід», Карпатського фонду розвитку.

Проте, крім позитивних моментів участі України у Карпатському єврорегіоні, існує також низка проблемних питань, серед яких [34]:

1. Недосконалість та неактуальність Статуту асоціації, що не враховує, хто є національною стороною, що спричиняє додаткову координацію дій у рамках єврорегіону, погодження пропозицій рішень на національному рівні.
2. Невідповідність компетенцій національних сторін, що спричинене різними формами адміністративно-територіального устрою у 5 державах.
3. Низький рівень фінансування програм, зокрема частки в них України. Так, у межах транскордонних програм ЄС на 2004-2006 рр. (програми «Польща-Україна-Білорусь», «Угорщина-Словаччина-Україна», «Румунія-Україна») обсяг виділених щорічно коштів коливався в межах 0,5-5,5 млн. євро. Проте індикативні асигнування на 2007-2013 рр. передбачали значно більші, ніж у 2004-2006 рр. кошти [таблиця 2].
4. Недостатня економічна складова в реалізованих транскордонних проєктах, які переважно мають соціальну або культурну спрямованість. Зокрема, індикативний фінансовий пакет для України у рамках Національної індикативної програми на 2007-2010 рр. становив 494 млн. євро. Відповідно до цієї програми фінансувалися 3 пріоритетні напрями: підтримка демократичного розвитку та

належного управління, регуляторна реформа та розвиток адміністративних можливостей, розвиток інфраструктури.

Також слід підкреслити, що до недавнього часу ЄС не розглядав Карпатський єврорегіон як цілісну екологічну, економічну та гуманітарну систему і на території Українських Карпат у 2007-2013 рр. були реалізовані три окремі програми. Це свідчить про відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини. У зв'язку з цим виникла нагальна потреба напрацювання спільної позиції країн – членів Міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон» щодо необхідності реалізації у фінансовій перспективі 2014-2020 єдиної операційної програми ЄС для регіону Карпат, а також подання Європейській Комісії пропозицій щодо конкретних інституційних та фінансових розв'язань з цього питання урядами Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини та України. Саме тому товариство «Карпатський єврорегіон – Польща» спільно з Асоціацією органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» взялися за напрацювання окремої операційної «Карпатської програми» для її фінансування Євросоюзом[35].

Поряд із інституційними здобутками функціонування Карпатського єврорегіону слід відзначити прорахунки та ризики, що супроводжують цей процес. Серед інституційних прорахунків, що ускладнюють процес фінансування проектів регіонального розвитку у межах Карпатського єврорегіону, особливого значення набувають: відмінність виконавчих структур кожної з національних сторін, а також відсутність чіткої нормативно-правової бази функціонування єврорегіону «Карпати», що суттєво обмежує управлінські можливості органів публічної влади. Так, Статут Карпатського єврорегіону не пояснює, які інституції є національними сторонами. Відповідно області України й Угорщини, округи Румунії та краї Словаччини мають додатково координувати свою управлінську, організаційну та фінансову діяльність у рамках Карпатського єврорегіону.

Серед інших прорахунків – хронічний дефіцит коштів та безсистемний характер фінансування проектів у межах єврорегіону. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 рр. в Україні не була профінансована у повному обсязі. Це дає підстави вважати, що органи державної влади в Україні недооцінюють потенціал єврорегіонів як інституційної платформи стимулювання регіонального розвитку.

2.2. Створення та засади функціонування БЕАР/БРР

Контекст регіоналізації на початку 1990-х років був головним стимулюючим фактором для розквіту регіональних ініціатив. Коли зник

поділ Схід-Захід, актуалізувалися інші регіональні поділи, які позначалися різним рівнем якості життя, добробуту, економічного розвитку і населеності на певних територіях.

Північні частини Європи виокремлювалися від центральних частин суворим кліматом і низькою щільністю населення. Постало питання: як залучити ці регіони у нову європейську систему.

У відповідь на ці виклики 11 січня 1993 року була формально заснована Баренцова Євро-Арктична співпраця (the Barents Euro-Arctic Cooperation), яка ґрунтувалася на норвезькій ініціативі міністра закордонних справ Торвальда Столтенберга (Thorvald Stoltenberg). Цей проєкт на сьогодні географічно покриває більшу територію Північної Європи площею близько 1 756 000 км² з населенням 5,9 млн [таблиця 3].

Рада Баренцова Євро-Арктичного регіону була створена з ініціативи Норвегії, яку підтримали Росія та Фінляндія. Головним мотивом членських країн, а до Ради входять Данія, Ісландія, Норвегія, Росія, Фінляндія та Швеція, а також представник Європейської Комісії (ще дев'ять країн мають статус спостерігача), було прагнення до підтримки багатівікової прихильності народів Баренцова регіону до добросусідства і співробітництва, його екологічного розвитку та освоєння природних багатств, створення більш комфортних, гідних людини умов життя. При цьому малося на увазі, що БЕАР не буде дублювати або підмінювати роботу, що вже ведеться на двосторонній або багатосторонній основі між країнами-членами, але сприятиме розвитку саме регіонального співробітництва.

Концепція Баренцова співробітництва була сформульована в Кіркенеській декларації від 11 жовтня 1993 року. У ній визначено основні напрями взаємодії в області економіки, транспорту і комунікацій, культурних зв'язків і контактів між людьми, науково-технічного співробітництва, навколишнього середовища. Ця декларація була оформлена у вигляді комюніке, яке містить посилання на законодавчі акти, наприклад Європейську енергетичну хартію, Конвенцію щодо оцінки впливу на довкілля (EIA Convention) та деякі угоди і стратегії щодо охорони навколишнього середовища Арктичного регіону. Ці законодавчі акти і стратегії послужили важливою основою для нових ініціатив з транскордонної співпраці. Вони сприяли створенню законодавчої бази для розвитку відповідних заходів.

Кіркенеська декларація 1993 року чітко визначила, що ця регіональна співпраця повинна розглядатися як внесок у безпеку всієї Європи. Відбиваючи нову систему координат для європейської безпеки, Декларація підкреслює зокрема: «Учасники висловили своє переконання, що розширена співпраця в Баренцовому Євро-Арктичному регіоні значно сприятиме стабільності і прогресу в регіоні та Європі зага-

лом, де партнерство наразі заміщує конфронтацію і розподіл минулих літ. Учасники сподіваються, що така співпраця сприятиме міжнародному миру і безпеці»[36].

Експертні узагальнення показують, що діяльність БЕАР і БРР спирається на міцний фундамент комплексу міжнародно-правових документів, започаткованого Кіркенеською декларацією 1993 року, підсиленого Другою Кіркенеською декларацією 2013 року та розширеного за рахунок міжнародних, міждержавних та міжрегіональних угод про співпрацю та залучення територій регіону до міжнародних програм регіонального розвитку.

Діяльність інституцій Баренцового співробітництва має системний та мережевий характер і забезпечує (звісно, з різною ефективністю), функціонування базових форм транскордонного співробітництва у регіоні Північної Європи. Дворівневий (міждержавний та міжрегіональний) рівень вищих органів, проведення у складі БЕАР і БРР міністерських галузевих сесій та засідань комітету старших посадових осіб у складі представників МЗС членських країн, головування на засадах ротації за 2-річним циклом, робота професійного міжнародного і національного (норвезького) Баренцових секретаріатів дозволяють забезпечити державну і адміністративну підтримку ТКС у регіоні та її наступність, узгодження національних і регіональних пріоритетів країн-учасниць і регіонів-учасників ТКС. Синхронізація циклів головування в БЕАР та БРР, створення спільних робочих груп за пріоритетами діяльності також дає можливість оптимізувати витрати, полегшує залучення експертів.

Конструктивний синергетичний вплив на роботу Баренцових Євро-Арктичної та Регіональної рад справляє діяльність таких міжнародних структур північноєвропейської кооперації, як Ради Міністрів Північних країн, Арктичної Ради Парламентської Асамблеї Північної Європи та Програми «Північний вимір ЄС», «North Dimension», які інтегрують до свого порядку денного питання Баренцового співробітництва.

Останнім часом на пріоритетні позиції вийшли такі питання, як зміни клімату і охорона оточуючого середовища (з акцентом на збереження вцілілих лісів та боліт), транспорт і логістика (з акцентом на інтенсифікацію експлуатації Північного морського шляху, порту Кіркенес, будівництва залізниці Фінляндія-Карелія, автодороги Е-105), молодь та освіта, культура і туризм, корінні народи. Інтенсивна кооперація освітніх та наукових установ регіону у реалізації проектних програм за підтримки урядів та міжнародних організацій Японії, США, Канади та Ради міністрів Нордена створюють передумови для виникнення освітньо-наукового кластеру. Це позначилося на зростанні кількості робочих груп міжнародного, міжрегіонального, міждержавного та змішаного складу [37].

Як регіон у «світі регіонів», або регіон, де існували різноманітні впливи інтернаціоналізації і глобалізації, Баренцовий регіон розташований між ЄС і Росією, а в регіональному і двосторонньому вимірі – між Північною Європою та Росією. Останні події в Арктиці та глобальне полювання за енергетичними ресурсами також має певний вплив на розвиток регіону.

Наші норвезькі партнери сприймають реалізацію Кіркенеської ініціативи як багатосторонню платформу освоєння та сталого розвитку одного з найбільших енергетичних регіонів Європи. Російсько-норвезька угода 2010 р. про розмежування морського простору і співпрацю у Баренцовому морі та Північному Льодовитому океані врегулювала проблеми шельфового видобування нафти та газу у т. зв. «сірій зоні» Баренцового моря, відкрила можливості для інтенсифікації кластерної кооперації в галузі судоремонту, логістики та портових послуг, надзвичайної медицини, охорони навколишнього середовища, для зростання кількості і якості економіко-орієнтованих проектів Баренцової співпраці. Цьому вже сприяють спеціальні преференційні податкові та митні режими, встановлені Норвегією для стимулювання регіонального економічного розвитку.

У БЕАР вирішені системоутворюючі питання фінансування. На відміну від Карпатського єврорегіону, який фінансується винятково на засадах державно-приватного партнерства, інституції та програми Баренцового співробітництва можуть розраховувати на допомогу державного бюджету Норвегії. Суттєвою є також роль Європейського Союзу як фінансового донора. Регіональна рада є фактично генератором практичних ідей і проектів співробітництва. Починаючи з 1994 р. розробляється та оновлюється «Баренцова програма дій», розрахована на 5 років, що містить понад 80 проектів в області захисту навколишнього середовища, економіки, торгівлі, регіональної інфраструктури, життєдіяльності корінних народів, а також освіти, науки і техніки, культури. Це, як правило, невеликі проекти. Але вони мають під собою реальне фінансування на рівні місцевої влади країн-учасниць.

При аналізі північноєвропейського досвіду транскордонної співпраці застосовувалася зокрема, напрацьована польським колегами класифікація типів «асиметрії економічних і соціально-культурних потенціалів» транскордонних регіонів.

У випадку Баренцового регіону це асиметрія показників ВМП на душу населення (до прикладу, норвезькі показники перевищують російські у 3,77 раза), це територіальні асиметрії регіонів-учасників партнерства (зокрема російські республіки і області БС займають 75 % регіону співпраці), що характеризують економічну і соціально-культурну цілісність потенціалів та характеризуються скандинавськими дослідниками як «добросусідські асиметрії» [38].

Отримало своє підтвердження поняття «компенсуючої функції» транскордонної співпраці в загальнонаціональній системі міжнародного співробітництва. Як відзначав свого часу Рюне Рафаельсен: «Жителі прикордоння не повинні платити за рахунками великої політики, а відповіддю на зовнішньополітичні суперечності може бути тільки збільшення активності на російсько-норвезькому кордоні». Не зважаючи на секторальні санкції та санкції США та ЄС проти юридичних та фізичних осіб РФ у зв'язку з анексією Криму транскордонні програми у галузі освіти, культури, гуманітарного розвитку та наукових досліджень не були призупинені [39].

У ході експертної роботи з норвезькими партнерами обговорювались також виклики, ризики та суперечності в оцінках результатів та змісту ТКС. Зокрема, з норвезької сторони підкреслювалась необхідність зменшення асиметрії між законодавством РФ і країн Європи, учасників БС.

2.3. Пріоритетні програми і напрями співпраці в регіоні

Щодо Карпатського регіону, то в межах території Словаччини – між містами Кошице, Пряшевом, України – між Ужгородом, Мукачевом, Виноградовим, Угорщини – містами Ніредьгазою, Мішкольцем, Загони створилися передумови для міжнародного транскордонного кластерного розвитку. Частішають випадки довготривалої роботи на українських підприємствах словацьких та інших іноземних спеціалістів, навчання українських кадрів на кооперованих підприємствах Словаччини та інших країн ЄС.

Пошук нових орієнтирів транскордонного співробітництва веде до неминучої констатації, що економіки України, Угорщини та Словаччини, зокрема їх прикордонні регіони, являють собою один з найпривабливіших у Центральній та Східній Європі плацдармів світового аутсорсингу, зокрема в таких галузях машино- і приладобудування, як автомобільна, електротехнічна і електронна промисловість, виробництво необхідних для них компонентів. «Трьохкордоння» спирається на розмаїті транспортно-логістичні можливості для забезпечення усього комплексу мультимодальних перевезень, близькість підприємств до потенційних споживачів, високий рівень розвитку існуючої транспортної мережі у вигляді залізниць, автомобільних доріг, водних та повітряних шляхів та їх високий інвестиційний рейтинг, закріплений належністю до 5-го Критського транспортного коридору.

Українською стороною вже здійснюється комплекс будівельних робіт в рамках великого інвестиційного проекту з реконструкції Бескидських залізничних тунелів на територіях Закарпатської та Львів-

ської областей за кошти міжнародних фінансових організацій, зокрема Європейського банку реконструкції і розвитку. Словацька та угорська сторони докладають зусиль до завершення будівництва мережі нових автомагістралей в рамках п'ятого транспортного коридору з кінцевою точкою перетину на українсько-словацькому кордоні [33, с. 157-176].

У Норвегії та інших північних країнах накопичено значний досвід розвитку зв'язків між суміжними територіями. В Європі транскордонні відносини взагалі мають давні традиції, спираються на добре розроблену юридичну базу і цілком природно доповнюють інтеграційні процеси. Досвід взаємодії місцевих органів влади, наприклад на норвезько-шведському кордоні, може становити інтерес і в більш широкому плані. Площина транскордонного співробітництва дає можливість органам місцевого самоврядування стати ініціаторами проектів як локального, так і міжнародного масштабу. Прикладом такого проекту може служити «Блакитна дорога» – автомагістраль і туристичний маршрут, який з'єднує Норвегію, Швецію, Фінляндію і Росію (Республіка Карелія). Судячи з доступних публікацій у російському експертному середовищі окремими дослідниками позиція Норвегії розцінюється як антиросійська, гуманітарна спрямованість норвезьких проектів подається як така, що веде до послаблення геополітичних позицій Росії в Арктиці, лунають заклики до обережності і стриманості представників російських регіонів у Баренцєвій Регіональній раді, піддаються критиці недостатня економічна складова співпраці, труднощі в управлінні проектами і велика кількість учасників розподілу ресурсів. Активно обговорюються дослідження норвезьких і російських суспільствознавців у галузі вивчення т. зв. «північної ідентичності» [41].

Партнерами БЕАР досягнуто взаєморозуміння щодо зосередження зусиль на 4-5 найбільш перспективних і розроблених проектах, щоб отримати конкретну віддачу і показати ефективність Баренцова співробітництва.

Важливим напрямом діяльності БЕАР, де має місце успішна співпраця Росії і Норвегії, є діяльність Робочої групи по Північному морському шляху. Група вивчає можливість практичного використання цього маршруту для міжнародного комерційного судноплавства. Базовим для її діяльності є російсько-норвезько-японський проект – Міжнародна наукова програма Північний морський шлях (ІНСРОП), до якого останнім часом приєднуються й інші країни-члени і спостерігачі в Баренцовому регіоні.

Найбільш результативним напрямом співпраці в регіоні є взаємодія в галузі охорони природи і підвищення якості навколишнього середовища, п'ять основних пунктів якого зафіксовані в Декларації керівників природоохоронних відомств БЕАР, прийнятої в Равоніємі (Фін-

ляндія) в грудні 1995 року. Держави – учасниці в якості пріоритетних розглядають співпрацю з підвищення ядерної і радіаційної безпеки і запобігання промислових забруднень.

Північний фонд фінансування екологічних проектів (НЕФКО) та Програма спостереження за екологією Арктики (Амапа) провели велику роботу по ідентифікації пріоритетних проектів з проблематики радіаційної безпеки. Цей проект здійснюється в рамках тристороннього російсько-норвезько-американської співпраці. Є певні успіхи і в справі встановлення системи моніторингу радіаційної обстановки в Баренцовому регіоні. Росія, Норвегія та Фінляндія здійснюють спільний проект із створенню такої системи стосовно Кольської АЕС.

Прикладом успішного залучення міжнародних інститутів до фінансування природоохоронних проектів стала російсько-норвезька програма «Чисте виробництво» (до неї приєдналася також Фінляндія), в якій досягнуто оптимальне поєднання екологічних і економічних інтересів. Вона дозволяє за рахунок мінімальних, а часто і нульових інвестицій, домагатися істотного скорочення викидів підприємствами забруднюючих речовин у навколишнє середовище.

1. Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations/wto>
2. УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011
3. Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine. In: European Commission: Treaties Office Database. List of treaties by country: Ukraine, <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0&redirect=true&treatyId=217> (access on 15 September 2015).]
4. Державна Програма транскордонного співробітництва. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>
5. Державна стратегія регіонального розвитку. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p
6. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 125 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ird.gov.ua/irdp/r20160401.pdf>
7. VISEGRAD BULLETIN 7 (4/2017) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visegradgroup.eu>
8. Генсек НАТО Єнс Столтенберг похвалив ініціативу можливої участі у «Вишеградській групі» України та Румунії. <http://ua.interfax.com.ua/news/political/415234.html>,

9. Спікери парламентів країн Карпатського регіону зустрінуться в червні в Трускавці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249933258
10. Устич С.І. (керівник авторського колективу). Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською, англійською мовами). – Ужгород: Карпати, 2007. – 240 с.,іл. ISBN 978-966-671-145-1 – С.55-58.
11. Устич С.І. (відповідальний редактор). Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики : збірник наукових праць. – Ужгород: ПП Демідов А. А., 2014. – 228 с.
12. Посібник з індексації та моніторингу транскордонного співробітництва / Відп. ред. С.І.Устич – 2012. – С. 5-6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inste.net/uk/robotinst>.
13. Ганна Чубай-Федоренко. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.... Р. 21.
14. Проект СВ 01030 «Інформаційне забезпечення та імплементація інноваційних підходів у ТКС Словаччини та України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbcinnovations.sk/index.php/uk/>
15. Cross-Border Cooperation on the EU`s Eastern Border. Printed in institute for stability and development, Praha (Prague, Czech republic). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Exborealux.isd-network.org/wp
16. Флікке Гейр. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження. В: Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 13 травня 2010. Ужгород. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehnika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vzaimovigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirka-shlyahu-vzaimovigidnih-vi.php>
17. Гончар М. Арктика: холодная война во льдах. [Електронний ресурс] / М. Гончар // ZN.ua. – Режим доступу: gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-.html.
18. Kämpylä J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. [Електронний ресурс] / J. Kämpylä, H. Mikkola // The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki. – 2013. – Режим доступу: www.fiia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY2.
19. Біла С.О., Романова В.В. Карпатський євро регіон як чинник євроінтеграції / Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28/). – С.78-88. [Електронний ресурс.] / – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_3_2013.pdf
20. K inovácii slovensko – ukrajinskej cezhraničnej spolupráce / Marian Gajdoš, Serhij Ustyč (eds.)- Košice 2017 © Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2017.- 238 S.- S.12 ISBN 978 – 80 – 970850 – 8 – 7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cbcinnovations.sk/wp-content/uploads/2017/07/Zbornik-z-konferencie-pre-Ultraprint-WEB-2.pdf>
21. Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020 [Електронний ресурс] / V. Benč, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Hevci, NataliyaNosa-Pylypenko, edited by M. Gochand V. Pylypenko. – Uzhhorod: Agency Drim, 2014. – 46 p. – Режим доступу: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf.
22. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond [Електронний ресурс] / Vladimir Benč, Adina Dumitru, Andrea Geszterédi, Béla Kézy, Gabriel Kiss, Tetyana Kulyk, Oleh Luksha, Mónika Komádi, Brigitta Majorné László, Maria Naďová,

- Nataliya Nosa-Pylypenko, Carmen Olah, Vadym Pylypenko, Oksana Stankevych-Volosyanchuk-Volosianchuk, edited by MAIPP. – Uzhhorod: MAIPP, 2015. – 114 p. – Режим доступу: www.huskroua-cbc.net, http://iardi.org/wp-content/uploads/2015/StrategiaCBChuskroua_ENG.pdf.)
23. Інноваційний університет: концепція становлення і розвитку: монографія / І.В.Артьомов, І.П. Студеняк, С.І.Устич та ін.; за загальною редакцією І.В. Артьомова. – Ужгород : ДВНЗ «УжНУ», 2016.- 524 с. [Серія «Євроінтеграція : український вимір». Вип.30]. ISBN 978- 617-7333- 10 – 3)
 24. Устич С. (у співавторстві). Практичні рекомендації вищим керівним інституціям Європейського Союзу, органам державного управління та місцевого самоврядування, громадським організаціям щодо ефективної імплементації північного досвіду транскордонного співробітництва. – Ужгород: ІТС, 2017. – 8 с.
 25. A.-M. Slaughter .A New World Order. Princeton and London: Princeton University Press, 2004, p. 268
 26. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24.06.2004 р. № 1861-IV так визначає поняття євро регіону : “Організаційна форма співробітництва адміністративно-територіальних одиниць європейських держав, що здійснюється відповідно до двох- або багатосторонніх угод про транскордонне співробітництво” [Закон України “Про транскордонне співробітництво” // Голос України. – 22 липня 2004 р. – № 134. – С. 7.
 27. Транскордонна безпека: політико-правовий, соціально- економічний та гуманітарний виміри. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції // Упор. Р. Вовк, О. Кучик. (14 квітня 2016 року, м. Львів) – Львів, факультет міжнародних відносин ЛНУ ім.І.Франка, 2016. – 89 с. © Центр міжнародної безпеки та партнерства, 2016. © Львівський національний університет імені Івана Франка, 2016. [Електронний ресурс].- Режим доступу: http://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2016/06/conf_materials_04_2016.pdf
 28. Аудит зовнішньої політики України. Всі публікації. — Інститут світової політики [Електронний ресурс]- Режим доступу: iwr.org.ua/ukr/public/2159.html
 29. Круглий стіл «Угорський чинник у внутрішній політиці України» 20 червня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/2625/
 30. Устич С. (у співавторстві). Концепція емпіричного соціологічного дослідження словацько-українського транскордонного співробітництва. – Ужгород: ІТС, 2017. – 137 с.
 31. Круглий стіл «Паспорт безпеки України: Закарпатський регіональний вимір» (м. Ужгород) © Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/2715/>
 32. Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. – Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001; Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. – Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.
 33. Україна в системі європейської інтеграції : монографія; навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 344 с.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3). [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/12085P129>.
 34. Химинець В.В. Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук, праць / Державна установа «Інститут економіки природокористування та ста-